

POLCZ ALAINE

Két interjú a rítusokról

ELŐSZÓ

A halállal, gyásszal kapcsolatos két interjút szeretnék közreadni.

Az egyik adatközlő Ambrus Kati néni, a beszélgetés idején 84 éves. A hangfelvétel 1982. november 27-én készült. Kalotaszegen született, és Sárvasáron halt meg. Apja, anyja kalotaszegi származású. Kati néni nótafa volt, még Bartók Bélának is énekelt. Büszkén mesélte: „Egy szép kötőt kaptam érette a feleségétől.”

A gyászjelentésen is ez állt: „Kidőlt a nótafa.”

Kedves parasztasszony barátnőim közé tartozott. Sok szép órát töltöttem nála, és ő nálam. „Jól alszom magánál kedves, mert nem mindegy a ház, ahol lehajtja az ember a fejét” – mondta.

Mikor kértem, hogy énekeljen nekem egy siratót, elénekelt, s azt mondta utána csendesen, komolyan: „Ezzel sirattam az édesanyámat.”

Kati néni beszéde a kalotaszegiekre jellemzően világos és tiszta. Jelzői az esztétikum felé hajlanak.

*

Másik adatközlőnk Putyi, Helmechzy Irén, Bukarestben született, 69 éves, római katolikus. Az interjút 2001. áprilisában készítettem. Apja hétszilvafás erdélyi nemesi családból származott, Bukarestben kéményseprőként dolgozott. Anyja Partium-beli, varrónő lett. Putyi férjhez ment, szerb férjével Belgrádban élt. Anyja második házasságából született fiútestvére Bukarestben él, románul beszél. Putyival élő lánya és unokája szerbül beszélnek.

A hangfelvétel idején Putyi gyászban van, fekete ruhát visel, férjét gyászolja.

Számunkra érdekes, hogy ahogyan a magyar, román, szerb kifejezéseket keveri, úgy keveri a római katolikus, görög katolikus és református rítusokat, szokásokat, amikor férje temetését rendezi Belgrádban, 2000 őszén. Megkapó környezetének ragaszkodása a hagyományokhoz, a temetéshez kapcsolódó rítusok jelenléte, gazdagsága.

Polcz Alaine

1. INTERJÚ: „KATI NÉNI”

1982. november 27-én Ambrus Kati néni meséli Sárvasáron. Kati néni 84 éves.

Kati néni: Halál: mindent elkészítettek előre, a ruháját, a házat is, csak aztán jött a nép. Ha gyorsan halt meg, akkor nagyon igyekeztek. Ha lassan, akkor tempósabban végezték a munkát.

Előtte keseregnek: „jaj meghalok!” – mondja a beteg. Biztatják: „ne félj, élsz te még sokáig!”

Nem szabad megmondani, hogy meg ne ijedjen. Körülötte magukban imádkoznak. A beteg csak nézi, és tudja, hogy meg kell haljon. Nem hagyatkozik. Van, aki hagyatkozik, az anya mondja a gyermekeknek, unokáknak, hogy mi kié legyen, aztán azt mondják: „nem kell nekünk semmi.” De azért csak figyelnek, hogy aztán majd úgy legyen, ahogy mondja. Aztán csinálnak egy szép vetett ágyat, úgy mondják: halottas ágy. Szép párnákkal, szép hímzett lepedőkkel középuött az ágy.

Tetőtől-talpig mosdatják, a koporsóba tesznek két szép párnahuzatot, törülközőt. Ha fiatal, még sok ruhát, nem sajnálják. Mindent, kötőt, pártát, ruhát, legyen neki, nem sajnálják tőle, az övé, vigye. A koporsó nyitva van, virrasztanak, énekelnek. A szülei össze-vissza puszilják, ha fiatal.

„Drága kislányom, miért hagytál itt ilyen hamar? Miért mentél ilyen hosszú útra, ahonnan nem tudunk többé visszavárni soha? Értél vissza, drága kis Katim, egyetlen kis virágszálam! Merre menjek, hogy feltalálhassalak? Térjél vissza, drága, ne hagyjál itt bennünket, gyere, gyógyítsd meg a bánatos szívünket! Minden boldogságunkat bezártad, Istenem, Istenem, konfirmáltál is, jegyváltásod is megvolt, esküvőd is megvolt, utolsó órád is megvolt, itt hagytál bennünket. Esküvőd is megvolt, csak nem úgy, ahogy mi akartuk. Ó, de nagy is a bánatunk! Tizenkét éves drága kis Katink, itt hagytál bennünket. Ó, be nagy kínnal haltál meg, drága! Mikor azt mondtad, hogy dobjalak ki az ablakon, a nagy kínod miján, nem tudtuk megcsinálni. »Nem tudtok sajnálni, hogy milyen nagy kínon mentem keresztül, nem tudtatok segíteni rajtam?« Nyugasson meg a jó Isten, azt kívánjuk a hosszú utadra!”

Siratásnál egy-egy kis pálinkát isznak, a család mondja, mondja, szóval egész nap, este 12-1 óráig.

Polcz Alaine: Ezt nevezik siratásnak, amikor mondják a búcsúzó szövegeket?

K. n.: Valaki a halottal egész éjjel ott van. Ott alszik valaki egy padon valahol (mert egyébként a szobát kiürítették, csak a halottas ágy van benn és a letakart tükör). Egyedül nincs a halott. Ezt az őseink is így csinálták. Egyik azt mondja, hogy el ne vigyék... De hát ki?

Leszögezik a koporsót, amikor kiviszik az udvarra. Ott elénekli, elprédikálja a pap az udvaron. Sok nép van. Akkor aztán kiviszik a temetőbe, és ott egy ember elbúcsúztatja. Verset mond, van vers fiatalnak, öregnek. Ma ritka, akinek mondanak a temetőben. Régebben mindig.

Utána van egy tor. Behívják a rokonokat a torra. Főznek paprikást, van bor, pálinka.

P. A.: Süteményt nem?

K. n.: Lakodalomban van édes, ott öröm, itt gyász. De már nem siratják, hiszen kivitték már a temetőbe. Visszafelé se siratják. Vigasztalják a családot, de vidám szavakkal nem beszélnek.

A család van gyászban, öreget egy évig, fiatal és a kisgyermeket fél évig gyászolják. A háznak is van gyászruhája, és van lakodalmi ruhája.

Az öregekért nem búsulnak annyira. Azt mondják: „hát jól járt, nem kínlódik, nem szenved.” A fiatal, jaj, azt nagyon sajnálják.

A tükröket betakarják. A tükör iránt van a halottas ágy. A gyűrűt, fülbevalót viszik magukkal. Az öregeknek nem kell aranygyűrű, odaadják az öregek a fiataloknak. Minden ilyesmit az öregek odaadnak, nekik már nem kell, koporsóban sem kell.

*

2. INTERJÚ: „PUTYI”

Polcz Alaine: ...most volt 13-án a hét hónap, hogy meghalt.

Putyi: Különös érzés. Nincs. Hiányzik, mint ember a házban. De hogy siránkozzak, nem jó, még édesanyámért sem, mer tudom, hogy így kell ez legyen. Aki megszült, meg is kell haljon. Megtettem az emberi kötelességemet, rendesen eltemettem, lehetőség szerint megtettem, amit illik. Kimegyek a temetőbe, minden két hétbe, gyertyát gyújtok minden szombaton otthon, nemcsak őmiatta, hanem a családi halottakér. Mikor van a zsebembe kis több pénz, akkor szegény embernek egy csomag cigarettát, vagy valakit, ha látok, hogy a szemétből szedi össze a kenyeret, bemegyek a közértbe, és adom. Úgy érzem én, hogy evvel csinállok egy jót, egy pomanát*, nem tudom, hogy mondják ezt magyarul. Különben is csak annyiból hiányzik, a gyerek* miatt. Mert akárhová elmentem, az étel, ha meg volt főzve, kitéve a kicsi lábasokba, meggyújtja a villanykályhát a gyerek, és ő csak megvizsgálta, nehezen kiment, de megvizsgálta, hogy ki van-e oltva a villanykályha, nehogy baj legyen. Máskülönben minden a

---

· Román: „pomana”, a szövegben 2 jelentésben fordul elő: 1. ’adomány alamizsna’, 2. (vall.) ’halotti tor’ (A szerk.)

* Az unokája.

régi. Mit mondjak? Én kell legyek az asszony is, a férfi, a gyerekeknek a barátnéja is, és minden.

P. A.: Kit gyászoltál eddig a legjobban, anyádat, a fiadat, vagy „azt” a társadat?

P.: Anyut egy évig, apámat csak hat hónapig, de őérte bírtam sírni, talán azért is, mert hiányzott gyerekkoromban, nem nőttem vele föl, és akkor őtet, de mikor imádkozok, vagy a templomba megyek, mindig azt mondom, hogy az apámnak a lelke segítsen. És én úgy érzem, vagy egy bemagolás, hogy mindig az ő lelke engem segít.

P. A.: És miért nem az anyád lelke?

P.: Nem tudom, anyámmal úgy voltunk, mint két barátnő, de édesapám hiányzott, mint apa. Az nekem hiányzott nagyon. Lehetséges, hogy ez csak egy bemagolás, de ez tény, hogy hiányzott.

P. A.: És őt hosszú ideig gyászoltad?

P.: Nem, hat hónapig.

P. A.: De a szívedben, nem a ruhával?

P.: Azt talán még most is.

P. A.: Apádat most is?

P.: Talán még most is, gondolom, hogy nem tévedek, ha mondom, a képit hordom, és nagyon de nagyon gyakran gondolok rája, és az én karakterom nagyon közeli. Anyámra, a jóságra, hát egyik is a másik is jó volt, tisztességes, de az apámtól sok mindent örököltem, gyorsaságot, olyan munkásos vagyok, anyu másféle munkás volt.

P. A.: És a férjedet hogy gyászolod? Gyászolod még?

P.: Nem. Nem mondhatnám, de említeni említem.

P. A.: De fájdalom nélkül említéd?

P.: Igen, sajnálom, sajnálom, minden embert, még az idegent is, elmész másvilágra, senki sem jön vissza. Nem tudom megmondani aztat az érzést, hogy fájdalom vagy sajnálom, sajnálom, persze hogy sajnálom. Nekem kellett elvinni az orvoshoz, vagy bevásárolni, vagy orvosságokat fölvenni, vagy elvinni neki, mert minden tíz napba, vagy két ízben vették a vérnyomást, azután adták neki a orvossági terapiát, mert nagy vérnyomása volt. És akkor a gyerek be volt tanítva. Ha esetleg lássa, hogy a nagyapjának a szeme nem pillog vagy fölakassza, vagy a száján kis habos vér, ne nyúljon hozzá, hagyja úgy, az első szomszéd otthol van, hívja azt, vagy a telefonszám, az is ugyanúgy ki volt oda készítve, kit hívjon, ne féljen, ne sírjon, ne kiabáljon, ne essen kétségbe, mert ez így normális, így kell legyen. És ugyanúgy mondtam és mondom neki, a halott ember a legjobb talán, ne féljen tőle, az nem fog senkit bántani. Ha akarja, hogy megfogja, a kezivel megérinteni szabad, érintentse meg, nem lesz

semmi baj, annál erősebb fog lenni. Úgyhogy úgy adódott, hogy abba a pillanatba, amikor ő a lelkit kiadta, épp a gyerek fogta a kezét.

P. A.: Hány éves?

P.: Hát mondtam, tízéves és egy pár hónapos. És hívta az anyját a másik szobából, anyukám gyere, mert azt hiszem nagyipa meghalt, és a kezit fogta neki, a pulzusát, azt mondja, az nagyon gyenge, akkor a kezit a nyakához tette, és a szemivel fölakadva, a Vida meg elkezdett óbégatni, őneki nem volt hangja, azt mondja a Vida. Akkor átadott nekem telefont Pestre, nem vagyok biztos, hogy meghalt-e apu vagy nem. Mondom az első lépcsőházba van egy ápolónő, mely ismert bennünket jól, a kórházba is dolgozott, és hívja ötöt át hogy, szóval hogy állapítsa meg, hogy él-e, hal-e, tényleg meg-e halt-e, vagy nem. Jött a férjével, a férje lecsukta a szemit, és azt mondta, Vida itt már segítség nincs, most már hívhatod az orvost, aki kiadja az írást. Akkor megint fölhívott, hogy mit csináljon, mondom azt, amit kell mindenkivel csinálni, azt fogod te is, miután kijött az orvos. Aztán fogsz egy darab vattát, jól alkohollal bevezesíted, és frissen letörülöd, habár meg volt fürdetve, körme levágva, még viccelődött is, azt mondja, mi az Szent Péternek készíted ki engemet. Mondom, mér, ez neked furcsa, tudod jól, hogy én nem utazom el sehová, míg le nem vágom a körmöket, a hátmosás, a hajmosás, azt mindig én csináltam neki, szerettem is, mint egy gyereknek. És persze ágyneműt, ha öt napra is megyek el, mindegyiknek az ágyneműt leszedem. Úgyhogy amit engemet illeti, mint mindig, nem volt semmi furcsaság. Na aztán a Vida, kellett, hogy lemossa. „Nem bírom”, kell hogy bírjad, az édesapád, s ha idegen is kell segíteni, akkor is. Sírt, kiabált. Nem, meg volt ijedve, hogy hogy fog ő kezét tenni a halott apjára. Mondom, csakis meg fogsz erősödni. Mikor egyszer megérinted a halott embert, csakis ember fogsz lenni, megerősödni. Jaj, Istenem, lecsaptam neki a telefont, akkor harmadszor fölhívott, jól van, megteszem anyukám, de mibe öltöztessenem föl? Mondom minden elő van készítve, jobb oldalt a szekrénybe, egy fehér nagy műanyagba, gatyától a harisnyáig minden minden. Hát csak az egyik kezét nem tudta fölhúzni, el volt intézve. És amit nagyon fontos, kössed le az álkapcát. Miért? Mondom, majd megtudod később, te csak azt csináld. És úgy is volt, és a lábát hogy kösse össze.

P. A.: Azt miért kell összekötni?

P.: Úgy mondják, mit tudom én az igazságot, szóval úgy mondják, hogy ne jöjjön vissza a földre többé a szellem.

P. A.: S mivel kötik össze?

P.: Rendes akármivel, gézzel.

P. A.: A két bokáját egymáshoz?

P.: Igen, nem tudom mi igaz vagy mi nem, de hát úgy mondják, és akkor mondd, hogy sose nem tudta senki föltalálni, hogy mi van abban. Szóval az álkapcát igen, és szegényke feküdt, én már másnap, este 10 óra 15 perckor meghalt, és másnap fél tizenegykor megérkeztem kerülőutakon, és még a mentők nem jöttek elvinni őtet, és aztán tudták meg a szomszédok, hogy meghalt. Egész éjjel Vida egyedül volt, a gyereket elküldte a barátnéjához a kislányával, hogy legyen, mert a gyerek egy kicsit, azt mondja a Vida, elsápadott, mégse nem látott halott embert, gyerek gyerek, és meg volt képedve, hogy mégis ő volt az, aki a kezit kellett hogy rátegye. Hát nem volt még jéghideg, azokba a percekbe, legalábbis tudtom szerint legalább úgy hat-hét óra kell, míg a színt változtassa vagy meghül. Azt hiszem 24 óra is kell, amíg megsárgul. Na szóval így volt, és amikor én jöttem, egyiknek is másiknak is mondtam, akivel találkoztam, hogy kell a segítség, ha jön a mentőkocsi, hogy vigyék a kápolnába levinni, máshogy nem lehet, csakis takaróba.

P. A.: De még azelőtt mondtad, a múltkor, hogy tetted pénzt a koporsóba, na meséljed.

P.: Azt igen, de nem a koporsóba. Mikor már a szomszédok, szóval megmondtam én, mert azt mondtam Vidának, hogy senkinek nem mondol semmit, addig amíg én nem jövök. Mert ő egyedül van a gyerekekkel, jövés-menés, minden házban minden van, és ottan olyan emberek vannak, akibe nem lehet megbízni, és akkor nekem nem kell a házba senki. Azonkívül szokás szerint az italokat, a szenvicsokat kell az asztalra tenni, én ha nem vagyok ott, ő egyedül nem tudná mit csináljon és kitől vegyen kölcsön, és mindent, ahogy mondtam. Mindent veszel kölcsön vissza kell adni, és úgy hogy azért mindennel állj... És aki bejött a házba, az egyik hozott italt, a másik hozott kávé, a harmadik almát, kinek mije volt, szóval üres kézzel nem mennek. Kis virágot, ha volt, de nem nagyon volt akkor virág. És pénzt tesznek vagy a lábához, vagy a fejéhez. Az hogy legyen neki pénze a másik világon. Az is, mit tudom én, szokás. A románoknál nem emlékszek, hogy ha az van. Akkor odatettem egy kis kosarat, nem is használtam azt a pénzt el, saját magunknak a házra, hanem csakis az ő koszorújához, amit kellett megcsinálni. De úgy, mint az ottaniak, hogy beletenni a koporsóba, s a földbe eltemetni, a pénzzel, nem. Fölhasználtam gyertyára, virágra.

P. A.: Mondtad, hogy tegyenek bele még egy rend ruhát.

P.: Igen, a fekete gyászokcsi, mikor jött, azt mondta, hogy tegyék be pokrócot, ollót, minden ami a legszebb, s a legjobb egy rend ruhát, tegyék be.

P. A.: Ollót minek?

P.: Azt fogalmam sincs.

P. A.: És a pokrócot, ruhát minek?

P.: Hát hogy ne fázzon, öltöny ruha, hogy legyen, hát biztos aztat hogy gyere velem, ha nem viszlek, hát minek az a halott embernek?

P. A.: És azt a halottszállítók a kocsiba tették?

P.: Nem, direkt be a koporsóba, nem tették.

P. A.: És nem haragudtak rád, hogy mindent másként akarsz csinálni?

P.: Ó, és aztán én sokat mérgelődök, mindenkinek a maga dolga.

P. A.: Maga magyar, mondták, másként csinálja, amikor mondtál valamit.

P.: Ja, hát a szomszédok azt mondja, hogy maga csinálja ahogy akarja, de ezt itten így csinálják. Mondom én katolikus vagyok, maga meg izé, ortodox, maguknál más, és ahány ortodox van, mindegyik része a jugoszlávnak, más és más. Például az itteniek egy hétre rá, nemcsak, hogy odahaza fognak egy kis asztalt teríteni pomanának, az ő megemlékezésére, hanem kinn a temetőbe is kell vinni egy fehér lepedőt vagy abroszt - legtöbbszörre vesznek másfél méter fehér lepedőanyagot -, és ráteszik a sírra. És akkor ottan sültet, különbözőeket, ami van mindenkinek, ahogy megengedi a zsebed, vagy hogyan fejezzem ki magam, és tészta, meg különböző italok, meg tészta, és akkor ottan esznek az ő megemlékezésére, az első hét napba. Mert hát éhes a halott.

P. A.: Minden nap?

P.: A hetedik nap. Merthogy éhes a halott.

P. A.: Ki megy ki oda enni?

P.: Először is a hozzátartozók, aztán a szomszédok.

P. A.: Reggel, délben, este?

P.: Nem reggel, 12 óra körül.

P. A.: És mire terítik a lepedőt? A sírra?

P.: A sírra.

P. A.: Odateszik ki az ételeket?

P.: Igen, oda.

P. A.: És tányérokba esznek, vagy csak úgy?

P.: Úgy, tálba és akkor mindegyik otthonról föl van vágva, és búzát főzve. Csak aztat én nem szeretem tálba. Szóval nem hogy nem szeretem, nem szokásom. Vannak azok a cukrászdai kis göngyölt papírocskák ugye, és akkor egy-egy kiskanalat, hogy falatozni. Nem kell vizet, hogy vigyek, nem kell kanalakat, vagy hogy egy kanállal mindegyik oda belemártogatni, s szájba tenni. Veszél egy olyan gömböt, praktikus, higiénikus, szóval így.

P. A.: Na azt mondd el tovább, hogy akkor a háznál hogy ment a szertartás!

P. : Másnap, mikor megérkeztem, egész nap, egész éjjel - habár a halottat el is vitték, a hullát, ahogy mondják -, jöttek-mentek az emberek részvétet kijelenteni, és az asztalra, ami volt, hideg ételeket tettek, aki vett belőle, aki állva, aki ülve, csak falatozás a halott nyugalmaért. Legtöbbnyire az az ital.

P. A.: Azt hogy mondtad, hogy lekortyint egy kicsit a földre?

P.: Én odatettem egy mélytányért, és a halottnak az utolsó korty, a halott nyugalmaért. Hát a földre szokás, de én aztán, hogy pucoljam a szőnyeget, az egyik akart édes likört, ugye az akkor a földön, az az édesség ott marad, és nekem olyan nem kell, én praktikusabb vagyok, egy mélytányért tettem az asztalra, és oda cseppentsenek a halottnak a lelkiért.

P. A.: És nem szóltak meg, hogy te másképp csináltad?

P.: Hát én nem bánom, hogyha meg is szólnak, én nem akarok utána egy hónapig dolgozni, vagy a pucodába a szőnyeget vinni, hát nincs is ki, hogy fölemelje és kivigye, ugye?

P. A.: És a részvétnek milyen szólásai vannak, milyen szavakat használnak?

P.: Hát semmi különös, „condoleante le mele”^{*} az románul, magyarul, fájdalmas részvét, szóval velem egyet érez a fájdalmában.

P. A.: És megcsókolnak, megölelnek?

P.: Igen, megcsókolnak, és amit hoznak kézbe adják, vagy leteszik a halott ágyhoz vagy a lábához.

P. A.: És odamennek elbúcsúzni a halotthoz?

P.: Igen, van aki megérinti, vagy a homlokát, a kezét, de a puszilkozást, ilyesmit is.

P. A.: Régebb volt, hogy puszták is?

P.: Románoknál az a szokás, amikor a ravatalon van, hogy a családtagok megpusztilják, de én azt nem csinálom, nemhogy félek, vagy valami undorítás, nem. Mindenesetre én úgy gondolom, hogy minden emberbe van, létezik valami mikro, mit tudom én.

P. A.: Mi?

P.: Valamit, amit még a szervezet kidob. És nem higiénikus megpusztilni, elbúcsúzó tisztelegesen, eltemetem.

P. A.: Hogyan búcsúztál el tőle?

P.: Hát megsimogattam és Isten nyugtassa, s elbocsájtok mindent, amit csináltál, s akkor kész. Habár mielőtt, hogy jövök Magyarországra, egy-két héttel előbb, ha nem három, azt mondta, Irina te, megbocsájtol te nekem? Mondom mit bocsájtak meg, nem csináltál semmit, én tudtam, hogy mire ő gondoskodik. Mondom, hogy fogalmam sincs, mindent én elfelejtettem, ha már itt vagy, akkor minden el van bocsájtva, nem gondoskodunk a múlttól. Elmosolyodta

---

* Román: 'fogadja részvéteimet' (A szerk.)

magát, és úgy láttam az arcán, valahogy mintha kivilágosodott, egy egész más arc kivarázsolta. Mindig azt hitte, hogy énnekem az bosszúállás fog majd lenni bennem, ami ő velem csinált. Nem. Az volt, ez most el van temetve, becsukva a szeme.

P. A.: És amikor ápoltad a testét, akkor gyöngédséggel tetted vagy kötelességből?

P.: Én az idős embereket mindig szerettem segíteni, gyerekkoromban azt mondtam magamba, ha megnövök és lesz tehetőségem minden szegény embernek ... aki szenved megettem, hát persze gyerek illúzió, bolondság, mit tudom én, mindenesetre mindent amit megettem érte, úgy érte vagy másért is, az nekem nem volt különbség, hogy na most ez a férjem és jobban kell ügyelni, vagy jobban masszírozzam, vagy gyengébben, mert valamikor megbosszantott, az nem, egyformán. Az nincs énnálam... a hátamon borsózik...

Most leesett, a szívem már nem dobog, de ugye nem szeretném, amíg én itt vagyok, hogy valami történjen, hogy összeüsse magát, nem. Amíg itt vagyok, csak a szememet kimeresztem, hogy jól legyen, ne legyen karcolása, ha nem vagyok itt az egész más, szóval aggodás.

P. A.: Mondd Putyika, mi volt még szertartás? Hoztak főtt ételt is, szokás?

P.: Nem.

P. A.: Segített valaki takarítani?

P.: Nem.

P. A.: Ravataloztak benn a házban, mert mondtad, hogy szoktak körbe járni?

P.: Nem, nem, nem. Hát nem is lehetett volna.

P. A.: De másutt, ha lehet, akkor körbejárják?

P.: Igen, lent az szokás, hogy elbúcsúztatni a ház előtt, mert utoljára megy ki a házból, nem.

P. A.: Hogy csinálják mások?

P.: Mások kivisznek asztalt, és akkor odateszik, és akkor összejönnek a szomszédok és sirassák.

P. A.: Most is?

P.: Csinálják, igen. Én nem csinálom. Először is nem vagyok román, és ha tízszer is román lennék, én azt nem csinálnám, én azt nem szeretem.

P. A.: De várj, ezek szerbek, nem románok.

P.: Hát szerbek, de ugyanaz-e a...

P. A.: Ők görögkatolikusok, keleti szertartások ezek? Katholik vagy ortodox?

P.: Ortodox, az ortodoxoknál a ház előtt, a kapu vagy udvar ha van, akkor le kell ravatalozni, és körül mennek és sirassák, és direkt fizetnek, férfinak, asszonynak, asszony bocsitáre*, asszony mennyit siratja, jajgassa...

P. A.: Hogy? Dúdold egy kicsit!

P.: Nem tudnám én azt, jó ember volt, ilyen volt, olyan volt, részegen otthagya a családját, a gyerekeit, így, hosszasan, hát mindent ott összmond, az én szavamjárása, ledarál ott mindent.

P. A.: És utána mit csinálnak?

P.: Semmit.

P. A.: De utána kiviszik a kapun.

P.: Kiviszik a kapun, persze. Esznek, isznak, az egyik sarokba beszélnek jónak, hogy ilyen jó ember volt, olyan jó, a másik kicsit tovább kibeszélni, hogy amolyan meg olyan volt, és akkor azér én ebbe a szokásba nem akartam belefoglalni magamat, mert amilyen volt azt én tudom, és senkit se illeti. Ahogy leéltem, leéltem, de hogy más kibeszélje, én azt nem akarom.

P. A.: Mi az, hogy az udvart és a kaput ravatalozzák, hogy bevonják feketével, vagy mit csinálnak?

P.: Igen, hát hogy tudják az emberek, hogy valaki meghalt. És akkor megállnak, van aki keresztet vet, van aki csak elolvassa a nevit, és bejön.

P. A.: Ott a fényképe is a kapun kitéve?

P.: Igen, hat hétig a fénykép a kapunál van. Nade ugyanúgy vannak ravasz emberek, csaló emberek, akik csak abból élnek, amit én is megjártam, nem tudom hogy tudod vagy nem. Szóval becsengetett egy férfi, fiatalabb mint a férjem, és elkezdte, ajajaj, szegény, szegény meghalt, hogy bánom, kórházba volt. Mondom, uram ne sírjon nekem itten, én nem sírok, maga miért sír nekem, tessék bejönni. És megint szegény, szegény, hogy fog maga élni, jöttem magát segíteni. Mondom, kérem szépen jöjjön be, és tiszteljen meg, itallal, kis szalámival és koszttal ami illő hozzá, befogadtam az embert, és mondom: maga a munkása? Azt mondja, hát voltam valamikor, a kórházban voltam operáción, nem tudtam jönni, azt mondja a temetésre, és jöttem, hogy kérdezzem meg, mit kell segíteni.

P. A.: Később volt már, a temetés után?

P.: Temetés után, de szóval megjártam, mert az ilyen ember, mint ez például volt, ott, ahol látta a kapunál a fekete gyász szalagot, lement és odaadta magát, persze leolvasta az én nevemet és a gyerek nevét is, mindig mondta, hogy lesz velünk, mi lesz velünk, és direkt nekem néven szólított, hogy segítsek. És becsapott pénzzel. [...]

P. A.: Azt mondd el, hogy miképp értesítik a halálhírről az embereket!

---

* Román: „bocitoare” = ’siratóasszony’ (A szerk.)

P.: A gyász szalagokat tízet csinálnak, ami köteles. De aztán csinálhatsz negyvenet is, ötvenet is, elküldöd a családrészvednek és minden buszállomásnál kiragasztol egyet.

P. A.: Fényképpel együtt?

P.: Fényképpel együtt.

P. A.: Mi az a gyászszalag, hogy néz ki?

P.: Egy fél ív papír, mellé köll kétujjnyis fekete keret. S akkor a fényképe van jobb oldalra, közepin a kereszt, és ki van írva a családi név, kicsi név, mikor született, mikor halt meg, melik nap, hány órakor van a temetés, és a siratói, aki búsul érte. Először a feleség, a gyerekek és az unokák, és a többi hozzátartozók idegenből.

P. A.: És ezeket kiteszik, mondd hogy hova?

P.: Hát az autóbusz, villamos állomásra, a cölöpre.

P. A.: Amerre ő járt.

P.: Igen, de hát ugye bandera*, ahol a villanyoszlop.

P. A.: De hova teszik ki, melyikre? Amerre, mondtad a múltkor, a munkába ment naponta, azokra az oszlopokra?

P.: Igen, amék helyre, ahol dolgozott az üzembe, ahol dolgozott, ott is a bejáratnál, a kapunál, és a végállomásnál, ahol jönnek be a munkások, oda is ki van téve, egyik és a másik villamos- és autóbuszok állomására. Mert jönnek a munkások, és persze, hogy olvassák.

P. A.: És újságba?

P.: Újságba is ki volt hirdetve, igen, és hat hónapra rá, akkor megint asztal van csinálva, negyven, hét napra, negyven napra és hat hónapra. És hat hónapra akkor kiteszik megint ezt a szalagot, és hívják az ismerősöket hozzá, a rokonságot, megemlékezési hat hónapra, fáradjanak, 12 vagy fél 1-kor, fáradjanak ki a temetőbe a búcsúzásra, azaz a búcsúebédre. Nade én azt otthol csináltam, temetőbe voltunk egy páran.

P. A.: Hogy van a temetőbe a búcsúebéd?

P.: Mondtam, én azt nem vittem ki semmit se oda. Hát hogy mások? Kivisznek oda termoszba kávé, fehér bort, piros bort, akkor pálinka, sült malac vagy mellette másféle disznókaraj, salátákat, tésztákat, gyümölcsöt, vagy ha van tehetőséged, és pláne kocsid, mert azt mindent kocsival kell vinni, tortát is, és papundekli tányérok.

P. A.: Hol terítnek?

P.: Direkt a sírra tesznek fehér lepedő anyagot, mint a hetedik nap, ugyanúgy negyven napkor is, és több étel, több sülték vannak hat hónapra.

P. A.: És akkor róla beszélgetnek?

---

* Szerb: 'oszlop, pózna' (A szerk.)

P.: Igen, de inkább esznek, minthogy beszélgetnek. Először jön a pap, az kap egy liter piros bort, ha férfi volt, egy kék zsebkendőt vagy törülközőt a papnak a vállára, ha nő, akkor rózsaszínbe, és a pap kereszt alakban a piros borral leönti az ételt, ami ki van rakva, szentelésnek, szóval megszenteli, megáldja, és azután bírsz enni.

P. A.: A többiek énekelnek, imádkoznak?

P.: Nem, a pap és a papsegéd, nem tudom, hogy mondják...

P. A.: És jó bőven esznek az emberek, vagy csak éppen?

P.: Ó bőven, jóízűen!

P. A.: És ami marad, azt hazahozzák, vagy ott hagyják?

P.: Nem, azt otthagyják.

P. A.: Az pomana a koldusoknak?

P.: Igen, és akkor a cigányok már tovább állnak, meg szegény emberek, már alig várják, hogy menjünk, s akkor összeszedik a vászonnal együtt, mindent.

P. A.: Ők viszik el a vásznat is?

P.: Igen, nem illik hazavinni, semmit sem. Ami az edényt illeti, az is minden, ha nem akarsz a házból kiadni, akkor veszel.

P. A.: Pomana edényt. Van pomana piac? Ahol ilyen edényeket árulnak, mert Bukarestben van, még mindig van?

P.: Nem, én nem csináltam ezt apámnak sem. Mert ő református volt, azonkívül én mentem, eltemettem, főzés volt, egy rendes étel, levestől kezdve így tovább, nem, nem csináltam. Anyámnak meg csinálta a Pityu a bögréket, tányért, a bögrékbe gyertya meg bor, beleöntve a tányérba.

P. A.: Hogy volt, hogy a bögrébe öntik a...

P.: a bort, és beleállítva a gyertyát.

P. A.: Miért?

P.: Hogy legyen világfénye a másik világon. De ezt Pityu nem találta ki, ez az ottani románoknak a szokása. De anyám katolikus volt, úgyhogy ez megint nem pászol.

P. A.: Mondd, és ezeket a románok és a szerbek még mindig csinálják, Belgrádban is? Tehát tart a régi szertartás?

P.: Igen.

P. A.: S hamvasztanak, sose hamvasztanak?

P.: De igen, hamvasztanak. Ha akarsz hamvasztani, akkor megvan a rendes eltemetés, ebbe a templomba. És amikor a pap, ahogy elénekeli a liturgiát, akkor a koporsó szépen lassan megy le, és a fedő becsukódik. És rá tíz napra mész egy másik temetőbe. Ez a jugoszlávoknál.

Akkor tíz napra jelentenek, és mész egy másik templomba, ahol van a krematórium, és kell vigyed az urnát. Háromféle van, olcsó, középső és a legdrágább. És akkor beleteszik a hamvát, és viszed oda, ahova akarod magaddal.

P. A.: És akkor ugyanúgy van pomana meg mindenféle?

P.: Akkor is. Ha hamvasztanak, tartják a régi szertartást.

P. A.: Szép szokás. Mikor van vége náluk a gyásznak?

P.: Egy évre.

P. A.: S akkor is tartanak valamit?

P.: Egy évnnyire? Igen.

P. A.: S akkor mit csinálnak egy év múlva?

P.: Rendesen kimész a temetőbe, mikor a halottak napja van, és semmi mást.

P. A.: De amikor eltelt egy év, amikor meghalt, akkor nem még ki? Mert a halottak napja novemberben van.

P.: Igen, hát én kimegyek így is, úgy is.

P. A.: De ők, a szertartásuk szerint? Nincsen egy záró szertartás, hogy na most vége a gyásznak?

P.: Nincs, nem tudnám megmondani. Hát az igazi szerbek, akik már idősek, azok szokás szerint kimennek. Vagy a húsvét első napján vagy harmad napján kimennek, tojást hagynak ottan. Megpróbáltam én is az ő szokásuk szerint, mert az első húsvét, nem fordultam jól el, egy vízvezetékhez értem. Hallottam a fekete kányát, hogy kárognak, hát mikor visszanézek, a kánya tarcsa a tojást a csőribe, és akkor összepiszkolta nekem az a fekete a sírt, akkor mérges voltam, és mondom, én többet ide se jövök. Még egy almát sem, mert a hangyák összegyűlnek.

P. A.: Ki szokott almát tenni?

P.: Mindenki, minden gyümölcsből kell vinni egyet egy tálba, berak mindenfélét, lehet az krumplisaláta, oroszsaláta, egy darab sült.

P. A.: Mikor?

P.: Ahányszor kimész a temetőbe. Hogy a halott ne legyen éhes.

P. A.: Cigaretét nem raknak neki?

P.: Nem.

P. A.: Bort raknak neki?

P.: Bort? Viszek egy-egy üveg sört vagy üdítőt, egész üvegbe, nem megkezdve, és akkor ott vannak, akik a temetőt ássák, és akkor odaadom. Négy ember van, azt tudom, kettő iszik üdítőt, kettő meg erőset, mindegyiknek egyet a kezibe.

P. A.: Igen. Gondozzák a sírt?

P.: Nem. Mondom, hogy kell, már háromszor tettem, fizettem persze, megint földet rátenni...

P. A.: Ez nem az, hogy adsz nekik pomanát, hanem külön fizeted, ha akarsz valamit.

P.: Igen, mert a föld leülledik...

P. A.: Karácsonykor mennek ki?

P.: Igen, voltam karácsonykor.

P. A.: Nem te, mások hogy szokták?

P.: Igen, van aki kivisz kicsi karácsonyfát, és gyertyát, de hát az ottan nem lehet, nem lopja el senki, de nem lehet gyertyát gyújtani. Hát a szél az lefújja, nekem is, másoknak is van az a gyertyatartó, nagy, amibe a gyertyákat beletesszük a homokba, és alig bírjuk meggyújtani.

P. A.: Világításkor, halottak napján sokan mennek, mindenki?

P.: Hát mennek persze, de nekem még az az alkalom nem volt ugye...

P. A.: De ők hogy csinálják, a szerbek?

P.: Hát hogy is mondjam, nagy készülés, mindenből, ami a házban van, amit karácsonyra vagy újévre lesz megkészítve, mindenből egy tálba bele van téve, és kiviszik... és valamivel kidíszítik.

P. A.: Otthagyják az edényt végleg?

P.: Igen, otthagyják. Én is kivittem karácsonyra, előtte egy nappal egy koronát csináltam én saját kezemmel, és tettem három kicsi dísz a fáról.

P. A.: A temetésre sok virágot visznek, csokrokat vagy koszorúkat, vagy amit saját maguk készítenek?

P.: Igen, kerek koszorút kell vigyen, szokás szerint, a család. Az üzem két koszorút adott, szóval az egész munkások nevébe, a többiek, a barátok hoztak hosszúkás csokrot, az azt jelenti átfordítva, könny, zöld karácsonyfa ágra téve, persze párosan a virág, ráírva az utolsó búcsú a szomszédunknak...

P. A.: Miért kör alakú a család koszorúja és miért három kell? Azt mondtad, hogy a család három kör alakú koszorút kell vigyen. Miért nem oválisat? A kör jelent valamit?

P.: Nem, nem jelent, ugye az a legnagyobb, az egész családtól, ha van a családban otthon két gyerek, apa, anya, vagy nagymama-nagypapa, ahányan voltak, akkor minél nagyobb koszorú, hogy a szalagra, az a hosszú méteres.

P. A.: Akkor a család egy koszorút küld és rajta az összes név?

P.: Igen, és az üzembe, ahol dolgozott, két koszorú lett még, úgy lett három.

P. A.: Nálad, de egyébként hol ennyi koszorú, hol annyi koszorú. Mondd miért páros a virágok száma, amiből kötik a koszorút, miért nem páratlan?

P.: Aztat se tudnám megmondani, csak nagyon jól emlékszem gyerekkortól, hogy a halottaknak mindig páros virágot szoktak.

P. A.: Egyébként mindig páratlan illik...

P.: Páratlan, igen, mikor mésznévnapra, születésnapra az élőknek páratlan, a halottaknak párosan.

P. A.: És megvan, hogy milyen színű virágból illik?

P.: Nem, azt lehet összeállítani...

P. A.: Neked mi a véleményed erről a sok mindenről, amit a szerbek csinálnak? Neked, mint katolikusnak, mi a véleményed erről, a sok szertartásról, szokásról, a temetőbe kivinni enniválót...

P.: Nem, nem vagyok beleegyezve az ő szokásaikkal, mentalitásukkal vagy gondolataival. Én úgy szeretem betartani, hogy eltemetem tisztességesen, megadom ami kell, nem szeretek parádét, cirkuszt csinálni, többet, hogy kimutassam evvel magamat, megadni a tiszteletet a halottaknak, és az első szomszédságnak, ami van, kirakom az asztalra, ki mit tud eszik, falatozik, én nem hívok senkit se be esküvőre, hogy jóllakjanak, hogy berúgjanak, hanem a halottaknak...

P. A.: Szoktak berúgni?

P.: Hát hogyne, berúgni, és akkor a sírásból, a fájdalmat, amit kimutatnak, az a sírás, a könny, és akkor utoljára lesz a kibeszélés, és akkor berúgnak és akkor énekelnek, és az nekem nem kellett.

P. A.: Mit énekelnek?

P.: Mindenféle éneket, ami nem illő.

P. A.: Táncolnak is?

P.: Nem. De aztán az nem illő a halottaknak. Hat hónapig a tévét nem nyissák ki, csak szóval a hírek vannak és kész. Szokás a románoknál, a tükör legyen egy évig letakarva, a tévé ugyanúgy, minden, ami fényes, de ezt én nem csináltam, rendesen, normálisan kinyitottam a tévét, mikor tudom, hogy van...

P. A.: Feketét meddig viselnek a románok, és meddig a szerbek?

P.: Egy évig anya, apa után, férj után úgy, de az mindegyik individual, külön ahogy akarja, van, aki egyáltalán nem vesz föl feketét, mert a szívedbe egész...

P. A.: Mondd, kezdik elhagyni a szerbek a régi szokásokat, vagy igyekeznek még tartani?

P.: A fiatalok, talán igen, kezdik elhagyni. Máskülönben a mai fiatalság, ugye nem gyászol, ha nem is gyászol senkit, feketébe öltöznek, mert az a legdivatosabb szín. Máskülönben az

öreges azok begyászolják a fejüket is, fekete kendővel, sokan meghalt a férjed és a szülőd, többet le nem veszik a feketét magukról.

P. A.: Egy életen át viselik?

P.: Igen. Hát nagyanyámnak az édesanyja is úgy befotyolozta magát, ha meghalt az ura, például van a mondat és úgy is volt, többet nem vették le magukról a feketét.

P. A.: Még valami mondanivalód?

P.: Gyereket semmi esetre, nem tettem neki a melyibe se fekete szalagot, se a hajába, se semmit, neki mikor megvolt a rajzfilmje, kinyitottam, nem én, a tévét, nyissa ki, megnézed aztat és kész. Én akkor nem mentem be, de én, hogy a gyereket megkínózzam, most azért...

P. A.: Beszélgettek ti néha a nagyapával?

P.: Igen, de egy másfél-két hónapig kerülte a nagyszobát, csak most kezd némelykor ráülni, nem soha többé. Én bírok ott aludni, ahol a ... meghalt, azzal az ágygal semmi bajom nincsen, álmodok vele. Kér vizet, vagy kéri, hogy segítsem kivinni, szóval az már a subkons...^{*} ugye, amit átéltem. Hát édesanyám mellett halva volt, és én meg mellé feküdtem le a másik felére, és fogtam a lábát, a halott lábát, egész éjjel.

P. A.: Miért?

P.: Mert nem volt hova lefeküdni.

P. A.: És tudtál aludni?

P.: Hát hogy most aludtam, vagy csak úgy bóbiskoltam? Ugye egész éjjel utaztam, délutántól egész éjjel Bukarestig. Fáradt voltam, nem volt hely az alvós kocsiban, és akkor nehezemre jött az, hogy pontosan meghalt és nem találtam életbe. Azt mondta az öcsém, hogy mielőtt még meghaljon, kapott egy erőt és fölült. Ő pedig a jobb oldala meg volt bénulva, és az ajtó fele, és nem tudott már szerinte beszélni, és nézett. És hát az volt, hogy engemet várt. Én meg az állomástól hazafele hozzájuk úgy értem, hogy egy órába belekerült, de már nem bírta kivárni. Mikor jöttem, az ajtó előtt kívül égett a gyertya. A szerbeknél az nincs, se a katolikusnál, se az ortodoxnál...

P. A.: Hogy kiteszik a gyertyát az ajtó elé...

P.: Igen, hogy kiteszik fazékba, lábosba, ami van. Anyámnál igen, de hát az megint nem magyar szokás, nem katolikus, hanem azt Pityu vette át, a román ortodoxokat. Hát ha arról gondoskodik, mindegyiknek más-más szokás. És az emberek szokását nem bírod kielégíteni. Mert ez így mondja, az úgy mondja, és akkor ottan a zsebeid egészen térgyig kell legyen tele, hogy kielégítsed mindegyiket. Úgyhogy én, ahogy bírtam az én lehetőségeim után, mindent megadtam. Mikor a gyászt leteszik, azt a sálát, amit hordtál, a fejedet vagy a nyakadon, aztat

---

^{*} Román: „subconștient” = ’tudatalatti’ (A szerk.)

a kereszten kell hagyni, és az azt jelenti, hogy letetted a gyászt. Viszont, ha gyerekről van szó, aki meghalt, fehér sálát kell, hogy tegyél.